

Asia: VN/4063/2021

Arviomuistio avioliittoon pakottamisen rangaistavuudesta

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Kiitämme mahdollisuudesta lausua avioliittoon pakottamisen rangaistavuutta koskevasta arviomuistiosta ja lausumme kunnioittavasti seuraavan.

Arviomuistion mukaan rikoslain muuttaminen ei olisi ehdottomasti tarpeen, koska avioliittoon pakottamiseen voidaan soveltaa ihmiskauppaa, törkeää ihmiskauppaa ja pakottamista koskevia rangaistussäännöksiä. Toisaalta arviomuistiossa esitetään yhtenä vaihtoehtona rikoslain ihmiskauppaa koskevan rangaistussäännöksen täsmentämistä siten, että siihen lisätään teon tarkoituksiksi avioliittoon pakottaminen. Tässä lausunnossa otamme kantaa erityisesti näihin vaihtoehtoihin. Tämän lisäksi arvioimme ehdotettua pakkoavioliiton määritelmää siltä osin kuin kyse on pakkoavioliittoja koskevien rangaistussäännösten soveltamisalasta. Tarkastelemme myös tarvetta kriminalisoida avioliitossa pysymiseen pakottamista.

Aluksi huomautamme, että kriminalisoinnin kannalta olennaisia ihmisoikeusnormeja identifioidessa ja tulkitessa kansainvälisoikeudellisia velvoitteita ei tule katsoa suppeasti. Arviomuistiossa huomioon otetun Istanbulin sopimuksen lisäksi Suomea velvoittavat useat muut ihmisoikeussopimukset, jotka mm. edellyttävät, että yksilön perustuvanlaatuiset oikeudet yksityiselämään suojataan ja kidutuksen kieltoa noudatetaan. Lisäksi olisi hyvä huomioida kansainvälisessä rikosoikeudessa käytävä keskustelu pakkoavioliittoon liittyen.

Arviomuistion mukaan GREVION lausumilla ei voida laajentaa yleissopimukseen sisältyviä velvoitteita. On kuitenkin huomattava, että vaikka GREVION suositukset eivät ole sinällään oikeudellisesti sitovia, GREVION tehtävä on Istanbulin sopimuksen toimeenpanon valvonta, mikä väistämättä sisältää sopimuksen tulkintaa eri asiayhteyksissä. Tästä syystä suositukset ovat auktoritatiivisia ja ne voidaan tietyin ehdoin nähdä osana Wienin valtiosopimusoikeutta koskevan yleissopimuksen 31 artiklan mukaisena soveltamiskäytäntönä, joka osoittaa sopimuksen osapuolten välisen yhteisymmärryksen sopimuksen tulkinnasta.

Nykylain säädännön riittävyys

Arviomuistiossa lähdetään siitä, että voimassa olevat rikoslain ihmiskauppaa, törkeää ihmiskauppaa ja pakottamista koskevat rangaistussäännökset kattavat riittävällä tavalla avioliittoon pakottamisteot. Rikoslain ihmiskauppaa ja törkeää ihmiskauppaa koskevat säännökset soveltuvat kuitenkin lähinnä sellaisiin pakkoavioliittoihin, joissa henkilö tahallisesti asetetaan ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin. Ihmiskauppa on rangaistava tahallisenä tekona ja tahallisuuden on ulotuttava kaikkiin tunnusmerkistön mukaisiin osatekijöihin. Teon tarkoituksen suhteen tahallisuusvaatimus on korkea: tekijän on täytynyt toimia nimenomaan toisen saattamiseksi säännöksen mukaisiin olosuhteisiin. Tältä osin voidaan kuitenkin todeta, että pakkoavioliiton tarkoitus on harvoin pakotetun henkilön nimenomainen saattaminen ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin. Avioliittoon pakottavat henkilöt voivat päinvastoin toimia siinä uskossa, että kyseinen avioliitto on pakotetun henkilön edun mukainen. Kuten arviomuistiossa todetaan, kaikkien pakkoavioliittojen ei välttämättä voitaisi katsoa olevan rangaistavia ihmiskauppaa koskevien säännösten perusteella. Tämä on ongelmallista Istanbulin sopimuksen 37 artiklan valossa, koska artikla edellyttää avioliittoon pakottamisen kriminalisointia kaikissa tilanteissa.

Mitä tulee pakottamista koskevaan säännökseen (RL 25:8), on huomattava, kuten arviomuistiossakin todetaan, että säännös ei sellaisenaan täytä Istanbulin sopimuksen 41 artiklan vaatimuksia, koska pakottamisen yritystä ei säännöksessä ole säädetty rangaistavaksi. Lisäksi pakottaminen pääosin on asianomistajarikos, kun taas pakkoavioliiton tulisi erityispiirteidensä takia olla yleisen syytteen alainen rikos. Tässä suhteessa tulee huomioida myös Istanbulin sopimuksen 55 artikla, jonka mukaan tekojen tutkinnan tai syytteesenpanon ei tulisi riippua kokonaan uhrin rikosilmoituksesta tai muusta ilmoituksesta.

Uuden tarkoituksen lisääminen rikoslain ihmiskauppaa koskevaan säännökseen

Arviomuistion mukaan harkittavaksi voisi tulla RL 25:3:n ihmiskauppasäännöksen täsmentäminen siten, että avioliittoon pakottaminen lisättäisiin säännökseen teon tarkoitukseksi. Mielestämme tämä ei ole kestävä ratkaisu.

Jo käsitteellisesti olisi ongelmallista käsitellä pakkoavioliittoa ihmiskaupan muotona. Pakkoavioliitto tapahtuu yleensä toisessa tarkoituksessa, kuten yllä toteamme, ja toisin kriteerein kuin ihmiskauppa. Pakkoavioliittojen suhteen suostumus on yksi keskeinen tekijä, kun taas ihmiskaupan osalta suostumus ei ole olennainen kysymys, sillä ihmiskauppaan ei ylipäätään voi antaa pätevää suostumusta. Rikoksina ihmiskauppa ja pakkoavioliitto eroavat toisistaan myös oikeusvaikutusten osalta. Muodollisesti asianmukaisesti solmituilla pakkoavioliitoilla on oikeudellisia vaikutuksia sitovine oikeuksineen ja velvollisuuksineen, mikä ei päde ihmiskauppaan.

Jos pakkoavioliitto ymmärretään ihmiskaupan muotona, riskinä on lisäksi, että tapauksia käsittelevät viranomaiset käsittelevät niitä ihmiskauppaosaamisensa perusteella, jolloin pakkoavioliittoihin vahvasti liittyvä yhteisöllinen näkökulma voi jäädä huomiotta, vaikka se olisi tärkeää huomioida rikostutkinnassa ja rikosuhrien suojelussa. Tähän voidaan toki tarttua koulutuksilla. Ihmiskauppalainsäädäntö on kuitenkin jo nyt monimutkainen kokonaisuus, ja uuden erityispiirteiltään ihmiskaupasta selkeästi poikkeavan tarkoituksen lisääminen ei tekisi sen tulkinnasta helpompaa. Tässä yhteydessä voidaan lisäksi todeta, että kansainvälisessä ihmisoikeusdiskurssissa pakkoavioliittoa ei käsitellä ihmiskaupan muotona. Ihmiskauppa on myös rajattu Istanbulin sopimuksen ulkopuolelle.

Näiden seikkojen perusteella katsomme, että sekä nykylainsäädäntö että siihen ehdotetut täsmennykset ovat riittämättömät vastaamaan kansainvälisiin velvoitteisiin. Nähdäksemme pakkoavioliiton kriminalisoinnista tulisi näistä syistä säätää erikseen. Yllä mainituista syistä pakkoavioliiton kriminalisoivan määräyksen lisääminen rikoslakiin ei olisi ainoastaan symbolinen teko, vaan tämä alleviivaisi, että pakkoavioliitossa oikeussuojan kohde on toinen ja että tällä teolla on ihmiskaupasta poikkeavia piirteitä.

Rangaistussäännöksen soveltamisalaan kuuluvat liitot

Muistion mukaan avioliitolla tarkoitetaan lähtökohtaisesti juridisesti pätevää avioliittoa. Ihmisoikeusnäkökulmasta on kuitenkin ongelmallista jättää esimerkiksi uskonnolliset ja muut vastaavat eri tavoin epäviralliset avioliitot lainsäädännön ulkopuolelle. Kun juridisesti päteviä ja ns. epävirallisia avioliittoja käsitellään eri tavoin, niiden välille luodaan ongelmallisia eroja rangaistusten, soveltamiskriteereiden ja syyteoikeuden suhteen. Tämä voi myös johtaa pakkoavioliittoja koskevien rikosoikeudellisten säännösten kiertämisyrityksiin mm. sellaisissa tilanteissa, joissa tällaiset epäviralliset avioliitot jätetään rekisteröimättä rangaistusten välttämiseksi. Tämä johtaisi uhrien eriarvoiseen kohteluun pakotetun avioliiton juridisen statuksen perusteella. Käytännössä epävirallisiin avioliittoihin pakotettuja henkilöitä uhkaavat usein samat ihmisoikeusrikkomukset – esimerkiksi väkivalta ja pakotettu raskaus - kuin juridisesti päteviin avioliittoihin pakotettuja henkilöitä. Erottelun ongelmallisuutta alleviivaa myös kansainvälisessä rikosoikeudessa käyty keskustelu nk. bush wife –ilmiöstä Sierra Leonessa, jossa monet nuoret naiset joutuivat vakavien ihmisoikeusrikkomusten uhreiksi epävirallisten avioliittojen kautta. Siksi onkin tärkeää erottaa kysymys uskonnollisten ja muiden vastaavien epävirallisten avioliittojen siviilioikeudellisesta pätevyydestä siitä pitääkö pakottaminen epäviralliseen avioliittoon kriminalisoida.

Avioliiton käsitettä ei määritellä Istanbulin sopimuksessa tai sen selitysmuistiossa. Sopimusta voidaan tulkita siten, että se edellyttää vain juridisesti pätevien avioliittojen kriminalisointia. Mikäli säännökset koskevat ainoastaan virallisesti solmittuja liittoja, osa pakkoavioliiton uhreista voi kuitenkin jäädä vaille oikeudellista suojaa, kuten GREVIO on huomauttanut. Kansainvälisoikeudellisen huolellisuusvelvoitteen kannalta olisikin ongelmallista jättää epäviralliset pakkoavioliitot kriminalisoinnin ulkopuolelle, kun uhreja voi uhata esim. Euroopan ihmisoikeussopimuksen suojaaman yksityiselämän suojan tai jopa kidutuksen kiellon vastaiset loukkaukset.

Arviomuistiossa ehdotetaan, että uskonnollisiin ja muihin vastaaviin epävirallisiin avioliittoihin voitaisiin soveltaa pakottamista koskevia säännöksiä. Pakottamista koskevat säädökset kuitenkin edellyttävät, että teoissa käytetään väkivaltaa tai käsillä on suora uhkaus, joita ei aina esiinny esim. uskonnollisten pakkoavioliittojen kohdalla, joiden yhteydessä avioliittoon pakottaminen voi tapahtua epäsuoremmin ja hienovaraisemmin keinoin.

Pakottaminen pysyä avioliitossa

Arviomuistion ulkopuolelle on rajattu tilanteet, joissa henkilö pakotetaan pysymään avioliitossa vastoin tahtoaan. Nämä olisi kuitenkin hyvä huomioida pakkoavioliittojen kriminalisointia pohdittaessa. Vaikka henkilö on suostunut esimerkiksi järjestettyyn avioliittoon, hän voi myöhemmin haluta eroa. Tilanteissa, joissa esimerkiksi yhteisön paine estää henkilöä lähtemästä avioliitosta, liitossa tapahtuvat ihmisoikeusloukkaukset voivat jatkua hyvinkin pitkään.

Olisikin tärkeää huomioida, että YK:n Naisten syrjinnän poistamista käsittelevä komitea on tehnyt selväksi, että pakkoavioliittoihin sisältyvät myös tilanteet, joissa henkilö pakotetaan pysymään avioliitossa (CEDAW/C/GC/31-CRC/C/GC/18). Tässä yhteydessä on lisäksi otettava huomioon, että vaikka Istanbulin sopimus edellyttää jäsenvaltioilta ainoastaan avioliittoon pakottamisen kriminalisointia, Suomella on muita ihmisoikeusvelvoitteita, jotka mm. edellyttävät, että lainsäädäntö suojaa yksityiselämää ja antaa suojaa kidutusta ja muuta julmaa, epäinhimillistä tai halventavaa kohtelua vastaan. Näiden toteutuminen on uhattuna, kun henkilö pakotetaan pysymään esimerkiksi väkivaltaisessa avioliitossa.

Avioliittolakiin valmistellaan parhaillaan muutosta, joka mahdollistaisi pakottamalla solmitun avioliiton purkamisen. Tässä yhteydessä olisi tärkeää todeta rangaistavaksi ne oikeudenloukkaukset, jotka ovat kohdistuneet henkilöön, joka on pakotettu pysymään ihmisoikeuksia loukkaavassa avioliitossa sen kumoamiseen asti. Tämä toteutetaan parhaiten säätämällä rangaistavaksi sekä pakottaminen avioliittoon että avioliitossa pysymään pakottaminen.

Lisa Grans, tutkijatohtori, Åbo Akademi

Elina Pirjatanniemi, kansainvälisen oikeuden ja valtiosääntöoikeuden professori sekä Åbo Akademin ihmisoikeusinstituutin johtaja

Mikaela Heikkilä, yliopisto-opettaja, Åbo Akademi

Maija Mustaniemi-Laakso, väitöskirjatutkija, Åbo Akademi

Tutkijat toimivat Suomen Akatemian hankkeessa The many faces of special protection: Unpacking the roles of vulnerability in human rights and criminal law (ROVU).

Grans Lisa
Åbo Akademin ihmisoikeusinstituutti